

Mnogi Strmčani so bili zaposleni v rudniku svinca v Rablju.

Strmška tragedija

2. del

Ivo Žajdela

Vas Strmec leži nad loško dolino ob znani Predelski cesti v senci Mangarta, med Planjo in Strmško glavo v širši zaseki, ki sta jo v davnini izdolbla jalovski in mangartski ledenik. Vas ponosno kot nekoč gleda na spodaj ležeči Log.

Pred začetkom druge svetovne vojne je Strmec štel 35 hiš s 194 prebivalci. Na koncu vasi proti Predelu je bila majhna gotška cerkva, zgrajena v prvi polovici 16. stoletja, posvečena sv. Mihaelu. Prebivalci so se preživljali z ovčjerejo in govedorejo, deloma tudi s kmetijstvom, večina moških je delala v sosednjem rabeljskem rudniku. Med prvo svetovno vojno je bila vas v zatišju zaledja soške fronte. Te sreče pa ni imela med drugo svetovno vojno.

Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 in po zasedbi 71. pehotne divizije nemške vojske področja Trbiža in jezerske doline so se dogodki začeli odvijati popolnoma drugače.

Vojna in ljudje Do tragičnih dogodkov oktobra 1943 so lju-

dje v vasi živeli svoje vsakdanje življenje. Vojna se jih je le delno dotaknila takrat, ko so italijanski karabinjerji spomladi leta 1943 ustrelili mladega gluhonemega Ivana Kuka, ko je na dvorišču sekal drva. Dejali so, da jih je napadel s sekiro. Povsem verjetno pa je, da so se hoteli maščevati, ker so nekaj dni pred tem partizani (6. aprila 1943) v veliki reidi pod vasjo napadli vojaški tovornjak z 18 vojaki, jih v medsebojnem obstreljevanju nekaj ranili, jim nudili prvo pomoč in jim odvzeli orožje, jih slekli in nage poslali nazaj v Log. Oktobra tega leta je vas doletela katastrofa.

Po partizanskem napadu pod vasjo in pri Mlinču so Nemci izvedli maščevalni ukrep ter 10. in 11. oktobra vas požgali. V hiši je zgorela 87-letna nepokretna Helena Vencelj. Pobili so 16 moških,

ki so jih našli v vasi. Kako je prišlo do tako brutalnega dejanja?

Ferenc o Strmci Članek o uničenju vasi Strmec je leta 1971 v reviji *Borec* objavil takrat glavni zgodovinar t. i. NOB dr. Tone Ferenc; leta 1979 ga je ponatisnil v knjigi *Satan, njegovo delo in smrt*. V članku je objavil tudi poročilo, ohranjeno v arhivskem fondu nemškega ministrstva za oborožitev, ki ga hrani nemški zvezni arhiv v Koblenzu. Njegov avtor je bil diplomirani inženir Otto Hempel iz Rablja, ki je bil nastavljen za neposrednega nemškega poverjenika pri rabeljskem rudniku. Hempel je neposredno po dogodku v Strmci, 12. oktobra 1943, napisal naslednje poročilo: Dipl. inž. Otto Hempel sedaj v Rablju POROČILO o sabotažni akciji

v rovu pri Logu pod Mangartom in napadu tolpe na Predelu

V nedeljo, dne 10. oktobra, ob 8.30 uri sem dobil iz esesovske postojanke Spodnji Log tole telefonsko sporočilo:

Neki delavec, ki prebiva pri vходу v rov pri Spodnjem Logu, je esesovski postojanki v Spodnjem Logu sporočil, da je v noči od sobote na nedeljo 10. oktobra nekdo vlomil zaprta vhodna vrata rova in da je izginila jamska lokomotiva, ki je bila postavljena za vrati.

Rudniški obratovodja se je dopoldne odpeljal po rovu od Rablja proti Spodnjemu Logu in ugotovil, da je pri km 0,6, računano od vhoda v rov, nekdo pahnil lokomotivo v vodni jarek. To ugotovitev so mi sporočili, ko sem se okrog 14. ure vrnil iz Žabnice z razgovora z SS-Stan-

artenführerjem dr. Brandom. Da bi zadevo lahko pobilže preiskal, sem se dogovoril s policijskim podporočnikom Feldnerjem (iz policijskega oddelka za zavarovanje rudnika), da se bom odpeljal z osebnim avtomobilom čez Predel v Spodnji Log in od tam naprej raziskoval zadevo. Ravno takrat, ko smo se nameravali odpeljati, so se slučajno pripeljali v Rabelj z osebnim avtomobilom policijski oficirji z Bleda na inspekcijo. Ko so slišali o dogodku v rovu pri Spodnjem Logu, so sklenili, da se nam pridružijo. Odpeljali smo se torej z dvema avtomobiloma in smo okrog 16. ure prispeli k vhodu rova pri Spodnjem Logu, kjer smo ugotovili tole:

1. Esesovska enota, ki je bila v Spodnjem Logu, je imela poleg drugega tudi nalogo, da varuje vhod v rov in elektrarno v Spodnjem Logu. 6. ali 7. oktobra so to enoto zamenjali in tisti enoti, ki jo je zamenjala, niso določili te naloge, tako da je bil rov že tri dni nezavaran. Rudnik ni o tem vedel ničesar.

2. Na vhodnih vratih smo videli jasne sledove nasilnega odpiranja.

3. Ljudje, ki prebivajo pri vhodu v rov, so izpovedali, da so ponoči okrog 0,30 ure slišali nekaj ljudi pri rovu, vendar so domnevali, da je prišla straža, ki je ni bilo že tri dni, in zato temu dogodku niso posvetili nobene pozornosti.

4. Pri km 0,6 v rovu so bile tirnice odstranjene in je lokomotiva peljala s polno hitrostjo proti tistem mestu. Ko se je iztirila, je sila iztrgala prage, da je lokomotiva s sprednjim delom tičala v vodi, medtem ko je njen zadnji del z okvirom slonel na pragih.

5. Druga jamska lokomotiva, ki je bila stala pri Klarinem jašku (okrog 4,8 km oddaljena od vhoda v rov), je prav tako odpeljala proti km 0,6 in se tam iztirila. Tako sta obe lokomotivi stali na tem mestu z eno stranjo v vodi in z drugo še ravno na pragih ter zapirali rov. Kakšnih posebnih poškodb na lokomotivah razen razbitega nadzornega aparata nismo opazili.

Takoj smo začeli z nujnimi deli za odstranitev ovire; bilo pa je brezizgledno, da bi mogli do nedelje zvečer, ko je treba pripeljati delavce, pripraviti lokomotivi za vožnjo. Zato sem predvideval, da

bi delavce s tovornimi avtomobili pripeljali čez Predel, sem pa imel za verjetno, da nam bodo tolpe na prelazu to hotele onemogočiti. Zato sem hotel pri esesovski postojanki v Spodnjem Logu zaprositi za spremstveno zaščito.

Ko sem s to prošnjo okrog 18. ure prišel k SS, so mi povedali, da so predelsko cesto že zasedle tolpe, ki na vsako vozilo streljajo s strojnimi. Tako so streljale tudi na avto, v katerem so se policijski oficirji peljali z nami na ogled rova v Spodnjem Logu. (Voznik hudo ranjen, avto zelo poškodovan.) Streljale so tudi na policijske in esesovske enote, ki so jih pripeljali za očiščenje območja in so le-te imele izgube. (Skupno 3 mrtve in 8 ranjenih.) Zaradi nastopa teme so morali očiščevalno akcijo prekiniti.

Ujeti pripadniki tolpe so izjavili, da je ves kraj Spodnji Log povezan s tolpmi, deloma so lahko za to ugotovili tudi jasne dokaze. Esesovci so zato v ponedeljek kot maščevalni ukrep vse moške iz Strmca, stare od 15 do 50 let, ki

so jih lahko prijeli, ustrelili (15 moških), ženske in otroke izgnali, kraj pa požgali.

Rabelj, dne 12. oktobra 1943.
Hempel l. r.

Vloga rudnika v Rablju Zločin v Strmcu je obširneje v svoji knjigi *Domovanje v raju* (Tolminski muzej, 2009) opisal Jaka Vadnjal, zato bom v nadaljevanju povzel in na nekaj mestih komentiral njegova dognanja.

Leta 1943 Nemci niso imeli več vojakov v izobilju, zato so iz previdnosti že od 26. do 29. avgusta 1943, torej 14 dni pred kapitulacijo Italije, zasedli železniško progo od Trbiža do Gorice in Trsta. Proga je bila zanje življenjskega pomena za nadaljnje vojskovanje. Hkrati s progo so iz istih razlogov s četo vojakov zasedli tudi rabeljski rudnik in tam postavili svojega poverjenika ing. Otta Hempla. Dalje po dolini od Bovca do Tolmina niso nameščali vojaških enot, ker jim je že primanjkovalo vojakov; v Bovcu so imeli predvsem hrvaške ustaške enote.

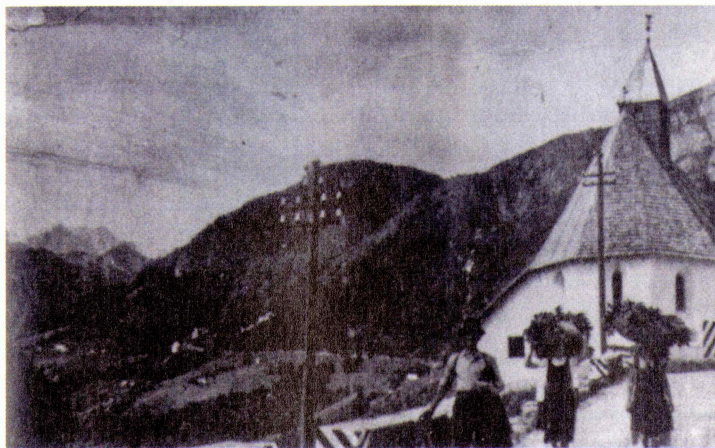
Poveljnik 71. nemške pehotne divizije generalmajor W. Raapke je odredil nadzor ceste Trbiž–Predel–Bovec–Kobarid in ga poveril dr. Hansu Brandtu in njegovemu bataljonu kraških lovcev. Istemu poveljniku je bila podrejena tudi zaščitna četa rabeljskega rudnika ter četa II. bataljona hrvaške pehotne legije, ki naj bi varovala Bovec. Komandir bovške čete je bil poročnik Anton Scheidt. Bataljon je bil nastanjen v Žabnici (Camporosso) nad Trbižem.

V Rablju je Brandt namestil kot zavarovanje omenjeno četo vojakov, zaradi varnosti (za zaščito vhoda v predor štoln in za zaščito HE Možnice) so poslali manjšo enoto (vod) tudi v Log.

Slepomišenje s krivdo Jaka Vadnjal je v svoji knjigi navedel zelo čuden »razlog«, zakaj so partizani Bovške čete pri vasi Strmec postavili zasedo (str. 171–172). Zapisal je: »Zelo pomembno obvestilo so četi prinesli v petek, 7. oktobra /1943/, rajonski obveščevalci iz javke pri Mrzlih vodah pod Rabljem. Obvestilo se je nanašalo na vest, da se iz Beljaka proti Bovcu premika večja nemška kolona in bo verjetno v nedeljo prešla preko Predila. Po tem obvestilu je seveda Bovška četa začela pripravljati načrte zased za napad na nemško kolono. Obvestila je tudi prebivalce Strmca, da bo prišlo do borbe z Nemci, zato naj se raje umaknejo iz vasi, kar pa je le nekaj Strmčanov upoštevalo in so se umaknili v Rabelj. Na žalost vsi tega niso upoštevali. Partizani, pričrpani v svojo zmago, so naročili, naj jim na vasi pripravijo hrano. Strmčanke so to storile rade volje in v šoli pripravile cel kotel mineštre – zelenjavne juhe.«

Ta »Vadnjalov razlog« je čuden iz dveh razlogov. Prvič, težko si je zamisliti, da bi »obveščevalci« iz Mrzlih vod dobili takšen podatek in da bi ga potem še prenesli v tabor Bovške čete. In drugič, v nadaljevanju je Vadnjal opisal dogodke (razloge za strmsko tragedijo), vendar ni navedel, da so partizani zasedo pri Strmcu postavili zaradi predvidenih nemških premikov zaradi njihove akcije v predoru štoln. **D**

Nadaljevanje prihodnjič

Med medvojnim uničenjem vasi Strmec je bila uničena tudi cerkva sv. Mihaela.

Partizani Bovške čete aprila 1943, ko so še »vedrili in oblačili« pod Italijani